

Vida Slemenšek-Kovačević

RAZVRŠČANJE OTROK IN MLADOSTNIKOV Z MOTNJAMI V TELESNEM IN DUŠEVNEM RAZVOJU

DILEME

CELOSTNA OBRAVNAVA OTROK Z MOTNJAMI V TELESNEM IN DUŠEVNEM RAZVOJU

Pravice invalidov so opredeljene že v Ustavi Republike Slovenije. V Ustavi je zapisano, da otroci uživajo posebno varstvo in skrb.

Parlament je leta 1991 sprejel koncepcijo globalne razvojne strategije invalidskega varstva v Sloveniji, ki temelji na sprejeti ekonomski in socialni politiki države in izhaja iz potreb različnih skupin invalidov ter ekonomske možnosti družbe. Po vsebini je sprejeta politika invalidskega varstva razvojno naravnana in bazira na sodobnem, v zahodnem svetu preverjenem sistemu invalidskega varstva, ki temelji na celostni integraciji invalidov v družinsko, bivalno in delovno okolje.

Na tej osnovi koncipirani zakonski predpisi in drugi ukrepi države, stroke in civilne družbe urejajo možnosti za vključevanje in sodelovanje invalidov na vseh področjih življenja in dela in zadovoljevanje njihovih specifičnih potreb. Davčne, carinske in druge olajšave pa imajo za cilj izravnavanje njihovega materialnega in socialnega položaja.

Določanje višine in vrste pravic invalidov izhaja iz vzroka nastanka in stopnje prizadetosti.

Pravice se nanašajo na strokovne storitve, socialne prejemke, davčne in carinske olajšave, do katerih so upravičeni na podlagi veljavne zakonodaje in predpisov, ki jih izvajajo državni organi, javni zavodi ter institucije civilne družbe (invalidske in humanitarne organizacije).

Programi se financirajo iz republiškega in občinskih proračunov, zdravstvenega in

pokojninsko-invalidskega zavarovanja, iger na srečo in donatorjev.

V Slovenije živi okoli 140.000 invalidov, kar je okoli osem odstotkov populacije.

Otrok in mladostnikov z zmerno, težjo ali težko motnjo v telesnem in duševnem razvoju je 2.229 (štirje odstotki).

Sprejeta politika invalidskega varstva na področju družbene skrbi za otroke in mladostnike z motnjami v razvoju ima cilj, da se družini, ki kot primarni socialni prostor daje optimalne možnosti za emocionalni in socialni razvoj otroka, zagotovi ustrezna strokovna in materialna pomoč pri vzgoji in varstvu otroka. Samega otroka pa, v skladu s sposobnostmi, v celostnem sistemu vzgoje, izobraževanja in usposabljanja usposobiti za poklic in opravljanje določenih opravil. Tistim, ki se ne morejo usposobiti za pridobitno delo, pa se v sistemu socialnega varstva zagotovi varstvo in delo pod posebnimi pogoji in materialna varnost.

V tej smeri je naravnana vsa zakonodaja s področja varstva družine, vzgoje in izobraževanja, zdravstvenega in socialnega varstva ter davčne politike.

Varstvo družine se zagotavlja z mobilnimi službami na domu, svetovalnicami za starše, socialnimi pomočmi, varstvom otrok v vgojnovarstvenih organizacijah in razvojnih oddelkih, namestitvami otrok v zdravstvene in socialne ustanove, s povečanjem otroškega dodatka, olajšavami pri dohodnini in prometnem davku, podaljšanjem porodniškega dopusta, skrajšanjem delovnega časa idr.

V programu zdravstvenega varstva so otroci z motnjami v razvoju upravičeni do vseh oblik zdravljenja, rehabilitacije in

rehabilitacije, do ustreznih tehničnih pripomočkov, zdraviliškega zdravljenja, spremstva staršev, nadomestila za nego otroka idr.

V skladu z zakonom o socialnem varstvu so starši in otroci upravičeni do strokovnih storitev, materialnih pomoči, institucionalnega varstva otroka idr.

Na področju izobraževanja je že od leta 1976 prisotna integracija otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju. Primerjalne študije v razvitejših državah in pri nas kažejo trende zniževanja števila otrok z motnjami v razvoju v segregiranih in povečanja v integriranih oblikah izobraževanja in usposabljanja. Razloge za to je treba iskati v povečanem številu učno uspešnih otrok z različnimi motnjami v razvoju, ki so jih komisije za razvrščanje vključevale v redne šolske programe. Njihova uspešnost in pozitivne izkušnje so pripomogle k integraciji še drugih motenih otrok in osveščenosti ljudi. Postopno so se izoblikovali kriteriji in doktrina integracije.

Integracija otrok v redne oblike šolanja je torej proces oz. program usposabljanja za motene otroke, možnost za uspešnejši vsestranski osebni razvoj, vendar pod zahtevnejšimi in težjimi pogoji. Dosedanja praksa kaže, da je integracija mogoča in upravičena, vendar je ni mogoče izvajati v vseh primerih. Ob moralni in socialni podpori je lahko integriran le otrok, ki ima določene sposobnosti in lastnosti, ki mu omogočajo vključevanje in življenje v zdravem okolju.

Pozitivne strani integracije so v tem, da je otrok v domačem okolju, prilagaja se širšemu okolju, hitreje napreduje, raven znanja je drugačna, ima večje možnosti poklicne izbire ipd.

Obstajajo pa tudi druge plati integracije: neenakopravnost otroka pri dosti dejavnostih, veliko več truda za enak uspeh, izpostavljenost nenehnim pritiskom ob obremenitvah v nekonkurenčni tekmi za uspeh, potrebe po prilagajanju prostorskih in kadrovskih pogojev v rednih šolah za to populacijo in zato dodatne materialne obremenitve, normativne spremembe idr.

RAZVRŠČANJE OTROK IN MLADOSTNIKOV Z MOTNJAMI V TELESNEM IN DUŠEVNEM RAZVOJU

Razvrščanje ima za cilj evidentirati motene otroke in predlagati optimalno habilitacijo; to opravlja komisija za razvrščanje na podlagi temeljite diagnostične in timske obravnave otrok. Za področje razvrščanja je pristojno Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.

Začetki razvrščanja segajo v leto 1958, ko je bilo s splošnim zakonom o šolstvu določeno, da imajo državljani pod enakimi pogoji enake pravice do šolanja in vzgoje. Poleg obveznega šolanja vseh otrok so bile z Zakonom o posebnem šolstvu (1960) vpeljane specialne šole za prizadete otroke. Leta 1968 je bil izdan Zakon o usposabljanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju; to je osnova sodobne rehabilitacije v Sloveniji. Na podlagi tega zakona je bil leta 1977 sprejet (in je še vedno veljaven) Pravilnik o razvrščanju in razvidu otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, ki določa kriterije in postopek za razvrščanje, postopek za napotitev otroka v organizacijo za usposabljanje, sestavo strokovnih komisij in vodenje razvida otroka.

Razvrščanje izvaja strokovna komisija za razvrščanje, ki jo sestavljajo pediater, pedagog, psiholog in socialni delavec. Če je treba, se vključijo še drugi strokovnjaki.

V Sloveniji dela petdeset komisij za razvrščanje I. stopnje in Komisija za razvrščanje II. stopnje na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve.

Prva faza procesa je medicinska in psihosocialna diagnostika, pri čemer prispeva vsak strokovnjak svoje strokovno mnenje. V drugi fazi razvrščanja pa celoten tim skupaj presoja o možnostih nadaljnjega razvoja, o ustreznosti in izvedljivosti predlaganih ukrepov.

Socialni aspekt obravnave in upravni postopek izvajajo socialni delavci in centri za socialno delo. Začetna faza upravnega postopka je predlog za obravnavo na komisiji za razvrščanje, končna pa sklep o razvrstitvi, vpis v register razvrščenih in odločba o napotitvi na usposabljanje.

Po določbah pravilnika se razvrščajo duševno moteni otroci, otroci s slušnimi in govornimi motnjami, slepi in slabovidni otroci, otroci z drugimi telesnimi motnjami, vedenjsko in osebnostno moteni ter otroci z več vrst motenj. Letno se razvrsti povprečno 900 otrok.

RAZVOJNE PROJEKCIJE IN DILEME

Interdisciplinarni pristop v sedanji mreži strokovnih služb in sistemu usposabljanja z vgrajenim postopkom razvrščanja omogoča razvrstitev v razvoju motenih otrok in mladostnikov glede na vrsto in stopnjo prizadetosti ter predlaganje ustreznega usposabljanja in nadaljne obravnave. Razvrščanje, evidentiranje in usmerjanje v rehabilitacijski in izobraževalni program je pomembno, saj je otrokom tako zagotovljena posebna obravnava glede na njihove posebne probleme in potrebe.

Ker so vzgoja, izobraževanje in usposabljanje le del celostne obravnave otroka, je spoštovanje načela interdisciplinarnosti, ki pomeni, da je v procesu izobraževanja otrok s posebnimi potrebami nujno sodelovanje različnih strok, zlasti s področja zdravstva, socialnega varstva in šolstva.

Sedanja sistemska organiziranost in pristojnost na tem področju zagotavlja celostno obrnavo, z zgodnjim odkrivanjem in diagnostiko motenj, kar je za vesplošni razvoj otroka izrednega pomena, in jamči, da so otrokove potrebe zaznane, obravnavane in spremljane pravočasno, kvalitetno in kompleksno, zato menimo, da je ustrezna.

V Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji je zapisano, da se vedno bolj uveljavljajo spoznanja, da razvrščanje otrok na podlagi izvida in mnenja strokovne komisije ne more vselej z ustrezno veljavnostjo napovedati otrokovega nadaljnega razvoja in njegovih možnosti izobraževanja, zato je lahko enkratno in statično razvrščanje neustrezno ali vsaj neenako primerno za vse skupine otrok.

V predlaganih rešitvah pa najdemo tekst:

Namesto sedanjega relativno statičnega razvrščanja otrok z motnjami v razvoju

predlagamo razvojno procesno razvrščanje otrok s pomočjo individualnih in individualiziranih programov, ki so skladni z otrokovim razvojem, učenjem (česa se je sposoben naučiti in kako) in možnostmi za doseganje postavljenih ciljev – pa tudi s pomočjo, ki jo pri tem potrebuje.

Leta 1996 pa je v Zakonu o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja opredeljeno, da se v okviru ministrstva, pristojnega za šolstvo, ustanovijo šolske uprave, pristojne za izdajo odločb v postopku usmerjanja otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami.

Zato je nejasno, ali se bo usmerjanje izvajalo na podlagi izvida in mnenja obstoječih komisij za razvrščanje, ali pa se bo izvajalo na podlagi empiričnih opažanj pri otroku v tekočem učnem programu.

Glede na to, da je v postopku sedanje obravnave otrokovih sposobnosti preverjano zdravstveno, psihološko, pedagoško in socialno-ekonomsko stanje in je na podlagi teh ugotovitev izdelano mnenje o njegovih psihofizičnih sposobnostih, je dejstvo, da vsak poskus spreminjanja take obravnave ne zdrži strokovne kritike. Zlasti ne, če se predvideva, da bodo šolske uprave izdajale odločbe za usmeritev brez interdisciplinarnе obravnave otrokovih sposobnosti, torej samo na temelju njegovega uspeha in vedenja v tekočem učnem programu. Ta pristop lahko mirno opredelimo kot nestrokoven.

Zaradi nastale situacije smo po sprejemu Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja priča naslednjim dilemam:

1. Katere prilagoditve in dopolnitve sedanjega sistema celostne obravnave otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju bi prispevale k nadaljnjemu razvoju in pozitivnim spremembam na tem področju?

2. Razvrščati ali ne razvrščati otroka po metodologiji veljavne zakonodaje?

3. Če ne, na podlagi katerih ugotovitev in kako zagotoviti otroku z motnjami v telesnem in duševnem razvoju pravice po zakonu o družinskih prejemkih (dodatek za nego otroka), o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (oddaja v zavod zaradi osebne in vedenjske motenosti), o

dohodnini (oprostitve), po zakonu o prometnem davku, uredbi o uveljavljanju pravic do carinskih oprostitev, zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (dodatek za tujo nego in pomoč), oziroma, kako zagotoviti nerazvrščenemu otroku celostno obravnavo na podla-

gi globalne razvojne strategije invalidskega varstva in veljavne zakonodaje v primeru usmeritve v izobraževalni program na način, kot je načrtano v novi šolski zakonodaji?

Zato je potrebno, da omenjene dileme postanejo predmet razprave zainteresirane strokovne javnosti.

Literatura

- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji* (1995). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport (118)
- Pravilnik o kriterijih za uveljavljanje dodatka za nego otroka. *Ur. l. RS* 26/96.
- Pravilnik o razvrščanju in razvidu otrok, mladostnikov in mlajših polnoletnih oseb z motnjami v telesnem in duševnem razvoju. *Ur. l. SRS* 18/77.
- Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev. *Ur. l. RS* 52/95.
- Priročnik za kategorizacijo in evidenco otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju* (1966). Ljubljana: Republiški sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo SR Slovenije.
- Smernice za delo strokovnih delavcev na področju razvrščanja* (1980). Ljubljana: Skupnost socialnega skrbstva Slovenije.
- Ustava Republike Slovenije. *Ur. l. RS* 33/91.
- Zakon o dohodnini. *Ur. l. RS* 71/93.
- Zakon o izobraževanju in usposabljanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju. *Ur. l. SRS* 19/76.
- Zakon o organizaciji in finansiranju vzgoje in izobraževanja. *Ur. l. RS* 12/96.
- Zakon o socialnem varstvu. *Ur. l. RS* 54/92.
- Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju. *Ur. l. RS* 9/92.